Клочко Т. В.

klochko.t83@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6993-4432>

викладач української мови та літератури,

Вінницьке відділення Ірпінського коледжу економіки та права

Вінниця, Україна

З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПСЕВДОНІМІВ

Особові назви формуються у мовленнєвій системі різних країн різними суспільними верствами на певних етапах та з огляду на різні передумови, задіюючи при цьому найрізноманітніші мовні засоби.

Антропонімічний запас можна вважати багатством держави. Це відображення її історичних, суспільно-економічних і суспільно-політичних процесів, побутових звичаїв, матеріальних та духовних традицій, довкілля, взаємозв'язків з сусідніми, і не тільки, народностями тощо. Таким чином, антропоніми (власні назви) мають історичний характер, що зумовлює потребу розглядати їх в історичному зрізі, в нерозривних зв'язках з її носієм – українським народом, і враховуючи вплив інших мовних культур.

Антропонімічними об'єктами – іменуваннями, або особовими назвами цікавилися ще античні філософи. Давніми традиціями можуть похвалитися і наукові дослідження різноманітних аспектів антропоніміки як галузі ономастики. Українська антропонімія (у першу чергу прізвища та прізвиська) стала об'єктом наукових зацікавлень в другій половині минулого століття. Як і в інших слов'янських народів, першими проявили інтерес до дослідження українських особових назв етнографи та історики і тільки в післяреволюційний час звернулися до їх дослідження й мовознавці. Це викликало справжнє пожвавлення української антропонімії, уже на сучасних наукових і методологічних основах. За цей період українській цій галузі (сучасній та історичній) присвячено цілу низку праць, у тому числі монографій, написаних переважно у форматі докторських і кандидатських дисертацій. Що ж до попередніх періодів, то тут можемо говорити лише про окремі, в основному, невеликі статті і замітки, присвячені якомусь одному явищу або вузькому колу питань і базовані на обмеженому щодо території і джерел дослідження (Худащ: 4). І все ж напрацювання українських науковців у сфері власних найменувань ще незначні, що викликано недостатньою кількістю ґрунтовних та різнопланових наукових напрацювань.

Метою нашої роботи є: систематизація наявних знань про псевдонім у межах наукових робіт України, визначення основних

досліджень цього питання та окреслення основних засад цих наукових праць.

Застосування готової лексики для називання особи супроводжується використанням антропонімічних одиниць, серед яких прізвища, імена, імена по батькові та псевдоніми. Останнім належить чільне місце в антропонімній системі української мови. Вони, як мовне явище, зацікавили багатьох зарубіжних і вітчизняних мовознавців (В. В. Суперанська, А. В. Суслова, Т. І. Суркова, Б. Унбегаун, І. Масанов, Ю. Масанов, С. Вархол, О. І. Дей, В. Еппель, П. П. Чучка, В. В. Німчук, М. П. Лесюк, О. В. Петрова й ін.), що порушили питання лінгвістичного статусу, призначення та функцій псевдоніма, структури псевдонімів, особливості псевдонімної номінації тощо. Належної уваги науковців заслуговують питання термінології у сфері псевдонімів, закономірності формування й функціонування псевдонімів, мотиви, засоби псевдонімної номінації, семантико-структурна організація, інформативний потенціал тощо. Важливим питанням є лінгвістичний статус псевдонімів. На думку науковців, псевдонім – це «вид антропоніма» (Н.В. Подольська), «особливий тип антропонімів» (Т. І. Суркова), «оніми окремого класу в рамках національної антропосистеми» (П. П. Чучка), «специфічний розряд антропонімів – індивідуальних імен людей» (В. В. Німчук) (Павликівська, 2009: 101).

Псевдоніми у своїй праці досліджують теж О. Петрова (дисертація «Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов»), М. Лесюк («Псевд вояків Української Повстанської Армії»). Зважаючи на останні події, об'єктами досліджень стало використання позивних сучасних воїнів (праця Л. Підкуймухи «Позивні учасників антитерористичної операції на Донбасі: спроба аналізу», Н. Шульської «Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних у мові ЗМІ», Р. Яцків «Псевдоніми учасників національно-визвольних змагань – позивні військовослужбовців Збройних сил України: семантичні паралелі»). Н. Павликівська вивчає псевдоніми як види антропонімів та псевдоніми діячів мистецтва та воїнів ХХ століття. Вона проводить аналіз на широкій фактичній базі, у якій містяться українські псевдоніми різного класу (літератури, мистецтва, політики, криміналу).

Лексикографічний опис псевдоніміврозпочав О. Тулуб, який у 1928 році видав «Словник псевдонімів українських письменників». Його роботу в цьому напрямі продовжив І. Огієнко у «Словнику особових імен у літературній українській формі», виданому у 1935 р.. Н. Дзятківською та С. Левченком у 1954 році було створено перекладний словник україно-російський і навпаки, що називався «Українсько-російським і російсько-українським словником власних імен людей». Досить інформативним є лексикографічний довідник псевдонімів, виданий у 1969 році О. І. Деєм. У словнику вміщено більше 10 000 псевдонімічних та криптонімічних одиниць, якими послуговувалися письменники, підписуючи свої роботи, а також, якими підписувалися роботи критиків,

публіцистів, художників, громадських діячів України з XVI по XX ст. Вагомий внесок у антропонімічну науку було зроблено В. Еппелем, що написав «Нові матеріали до словника українських псевдонімів».

У загальнослов'янському зібранні ономастичних термінів апробовано такі українські терміни із псевдонімії: «фіктонім» – власне ім'я, придумане для того, щоб приховати справжнє найменування об'єкта, «псевдонім – фіктонім» особи, «криптонім» – фіктонім, вигадане ім'я місця, міста, предмета, якоїсь акції, операції і т.д. (але не особи)», «псевдогінім» – узятий чоловіком псевдонім, який містить принаймні одне жіноче ім'я і наводить надумку, що носієм антропоніма є жінка, псевдоандронім – псевдонім, узятий жінкою, який містить хоча б одне чоловіче ім'я і наводить на думку, що носієм антропоніма є чоловік. Деякі науковці вважають фіктонім власною назвою, вигаданою для того, щоб приховати справжнє ім'я об'єкта. Виділяють також «фразеоніми» – описові узагальнюючі псевдоніми, алоніми – підписи чужим прізвищем, «титлоніми» – більш-менш чіткі вказівки авторачи авторів на себе, анаграми – приховання автора шляхомзворотної подачі його прізвища, перекладні псевдоніми (Дей: с. 27).

Розвиток антропоніміки на сучасному етапі спричиняє розвиток нових понять антропонімічних понять. Щодо мережі Інтернет, як основного майданчика комунікації сьогодення, в науковому обігу на позначення нікнейма зафіксовано такі синонімічні одиниці: *юзеронім, ім'я-маска, віртуальне ім'я, замасковане ім'я, інтернет-ім'я, нік, інтернет-псевдонім, віртуальне прізвисько* тощо [Сазонова, 2014: 403]. Г. Ходоренко вважає за необхідне ввести певну категорію, яка узагальнює та об'єднує всі різновиди таких ідентифікаторів в інтернет мережі. Вона вводить термін «ніконім» – як вигадане ім'я, прийняте користувачем Інтернету для організації роботи в мережі й участі в Інтернет-комунікації (Ходоренко 2006: 4).

До способів творення псевдонімів зараховують такі, як афіксальний, авторські називання, штучні деформації справжніх іменувань та субституції їх певних складових. Псевдоніми, утворені перенесенням готових лексем на особу, матимуть іменникові форми, прикметникові рідше займенникові, числівникові, дієслівні форми, вигуки. Утворювання псевдоніму дериваційними способами активно використовувалося в літературно-мистецьких номінальних процесах. Це афіксації вибраних на свій розсуд загальної чи власної назви, афіксації справжніх імен автора, деформації справжніх іменувань та субстантивування їх певних складників. Літературним псевдонімам притаманне використання префіксальних утворень з афіксами-частками не-. Політичним псевдонімам притаманна менш продуктивна деривація. Утворення псевдонімічних назв дериваційним методом включають здебільшого афіксації вибраних на свій розсуд загальної чи власної назви. Інколи спостерігаємо утворення від особових імен по батькові; деяким псевдонімам характерна афіксація особових імен з для

перетворення їх на прізвища. Зафіксовані префіксальні та префіксально-суфіксальні утворення.

Про дотичність псевдоніму до прізвища, імені, імені по батькові говорять і такі засоби утворення як: афіксальний, авторські називання, штучні деформації справжніх іменувань та субституції їх певних складових. Псевдоніми, утворені перенесенням готових лексем на особу, матимуть іменникові форми, прикметникові рідше займенникові, числівникові, дієслівні форми, вигуки.

Утворення псевдоніму дериваційними способами активно використовувалося в літературно-мистецьких номінальних процесах. Це афіксації вибраних на свій розсуд загальної чи власної назви, афіксації справжніх імен автора, деформації справжніх іменувань та субстантивування їх певних складників. Літературним псевдонімам притаманне використання префіксальних утворень з афіксами-частками не-. Політичним псевдонімам притаманна менш продуктивна деривація. Утворення псевдонімічних назв дериваційним методом включають здебільшого афіксації вибраних на свій розсуд загальної чи власної назви. Інколи спостерігаємо утворення від особових імен по батькові; деяким псевдонімам характерна афіксація особових імен з для перетворення їх на прізвища. Зафіксовані префіксальні та префіксально-суфіксальні утворення.

Досліджування псевдоніму на широких матеріалах українських псевдонімів ХХ ст. – літературно-мистецьких, громадсько-політичних, кримінальних – дають змогу додати, псевдоніми – це не лише самоназви, а й номінації, якими об'єкт може бути наділений оточенням; в політичних псевдонімах, головним чином, в підпільних організаціях надто зрозумілий щодо приналежності псевдонім небажаний, бо за ним носія можна розкрити. Характеризування носіїв притаманне не усім псевдонімам, а лише вигаданим; змінені імена й прізвища, які стали замінниками справжніх іменувань носіїв, такого явища не становлять. На вибір номінативних форм впливають як загальні закономірності виникнення лексичних одиниць, так і специфіка вторинних називань. Псевдонімами можуть бути існуючі лексеми або новостворені.

Псевдоніми, що зовсім не схожі на справжні імена, прізвища, імена по батькові є засобами вторинних номінацій і включають використання астронімів, ініціалів, цифер напротивагу псевдонімам-словам, до них належать такі форми як: проксонім (основа для – імена близьких людей – дружин, чоловіків, синів, дочок, дідів), матронім (основа – дівочі материні прізвища чи їх імена), нейтронім (підпис N і N.N., це скорочення лат. слова *peto* – ніхто, інкогнітонім: *poten nescio* – імені не знаю, остання літера латинської абетки: X або Y, чи Z), астронім (підпис, що містять зірочки), стигмонім (підпис із застосуванням розділового знаку, геометричної фігури), псевдоініціал (дві літери, що не являють справжні ініціали). Їх активно використовували культурні діячі, в першу чергу це стосується

письменників (знак **** використовувався Осипом Маковєм, М***, М-он***, Мирон*** – Іваном Франком) (Павликівська, 2012: 340).

Отже, важливою темою для наукових робіт, безумовно, можемо вважати і дослідження псевдонімів як одних з основних видів антропонімів, які відображають різноманітні сторонні й умови життя народу – оточуючу природу, повсякденну працю, побут, суспільно-політичні і економічні устрої, матеріальні і духовні традиції, взаємозв'язок з різними державними впливами та психокультурний характер. Велика кількість монографічних антропонімічних напрацювань в межах України, почали з'являтися ще за радянської системи. Науковці продовжують свої дослідження і дотепер, використовуючи уже наявні фундаментальні надбання.

Суперечливий характер досі мають питання, пов'язані із класифікацією антропонімів, при їх неусталеності та малодослідженості, незважаючи на популярність таких явищ, як ніконіми або позивні. Додаткового дослідження потребують і спортивні псевдоніми. Отже, різноаспектні дослідження цієї тематики мають перспективний характер у межах науки антропоніміки, що дасть можливість, при його подальшому аналізі, створити повне уявлення про українську ономастику як національне найменування.

Список використаної літератури

1. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI-XX ст.) – Київ: Наукова думка, 1969. **2. Німчук В.В.** Про українську псевдонімію та криптонімію / В.В. Німчук // Українська мова. – 2002. – № 2. – С. 30-58. **3. Павликівська Н. М.** Українська псевдонімія XX століття : автореф. дис ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 36 с. **4. Павликівська Н. М.** Українські псевдоніми як об'єкт ономастичних досліджень, – Вісник Запорізького національного університету № 1, 2012, с. 339-342. **5. Павликівська, Н. М.** Псевдоніми й інші різновиди антропонімів, – Вісник Дніпропетровського університету, Серія «Мовознавство». № 11. 2009. Вип. 15, т. 3. С. 101–105. **6. Сазонова Є. О.** Нікнейміка як нова галузь сучасної антропоніміки, – Studia Linguistica. Випуск 8/2014, С. 399-403. **7. Ходоренко Г. В.** Найменування осіб у російськомовній Інтернет-комунікації : структурний і семантичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Г. В. Ходоренко. – Дніпропетровськ, 2006. – 18 с. **8. Худаш М. Л.** З історії української антропонімії.–К. ,Наукова думка, 1977.

References

1. Dei O. I. (1969) Dictionary of Ukrainian pseudonyms and kryptonites (XVI-XX centuries). Kyiv: Naukova dumka, 1969. **2. Nimchuk V.V.** (2002) About Ukrainian pseudonym and kryptonism. Ukrainiska mova. No 2. pp. 30-58. **3. Pavlykivska N. M.** (2010) Ukrainian pseudonym XX century: author's abstract. Dis ... Dr. philol. sciences:

10.02.01. Kyiv, 36 c. **4. Pavlykivska N. M.** (2012) Ukrainian pseudonyms as an object of onomastic research. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. No 1, pp. 339-342. **5. Pavlykivska N. M.** (2009) Aliases and other types of anthroponyms. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu., Seriiia «Movoznavstvo». No 11 (15), pp. 101–105. **6. Sazonova Ye. O.** (2014) Nicknames as a new branch of modern anthroponymy. Studia Linguistica. No 8, pp. 399-403. **7. Khodorenko H. V.** (2006) Names of persons in Russian-language Internet communication: structural and semantic aspects: author's abstract. dis ... Candidate filol Science: special. 10.02.02 "Rosiiska mova" Dnipropetrovsk, 18 p. **8. Khudash M. L.** (1997) From the history of Ukrainian anthroponymy. Kyiv, Naukova dumka, 1977.

Клочко Т.В. З історії вивчення українських псевдонімів

У статті розглянуто важливість псевдонімів як об'єктів наукового вивчення, здійснено аналіз основних наукових праць України, присвячених даній темі, та описано основні види і специфіки псевдонімів як антропонімічних термінів, що були виокремлені у межах раніше проведених досліджень.

Праця містить основні відомості про антропоніміку як науку, що вивчає загалом і псевдоніми. Особові назви формуються у мовленнєвій системі різних країн різноманітними суспільними верствами на певних етапах та з огляду на різні передумови, задіюючи при цьому найрізноманітніші мовні засоби. Ця наукова сфера набуває характеру активного розвитку у радянські часи, що зумовлено зростанням інтересу до власних найменувань сусідніх етнокультур. В цей час з'являється велика кількість монографій, наукових збірників, матеріалів, що забезпечують симпозиуми та конференції, що стосуються ономастики міжнародного та національного масштабу.

У роботі ми з'ясували, що псевдонімами можуть бути існуючі лексеми або новостворені. Виокремили та описали основні види псевдонімів, які превалюють в українських наукових розробках, такі як фіктонім, криптонім, титлонім, псевдогінім, фразеонім. Описали головні способи творення псевдонімів (сюди, крім дериваційних способів та субстантивації варто зарахувати і проксоніми, матроніми, нейтроніми, інкогнітоніми, астроніми, стигмоніми, ініціали, що використовуються швидше як позначки, а не як слова) та означили їх основний характер щодо сфери побутування (письменницькі, позивні, нікнейми, політичні, кримінальні).

Ключові слова: псевдонім, антропонім, ономастика, нікнейм, ніконім, фіктонім, криптонім, титлонім, псевдогінім, фразеонім тощо.

Клочко Т.В. Из истории изучения украинских псевдонимов

В статье рассмотрены важность псевдонимов как объектов научного изучения, осуществлен анализ основных научных работ Украины, посвященных данной теме, и основных видах и специфике

псевдонимов как антропонимичних сроков, которые были выделены в рамках ранее проведенных исследований.

Работа содержит основные сведения о антропонимику как науку, изучающую целом и псевдонимы. Личные названия формируются в речевой системе различных стран различными общественными слоями на определенных этапах и учитывая различные причины, задействуя при этом самые разнообразные языковые средства. Эта научная сфера приобретает характер активного развития в советские времена, что обусловлено ростом интереса к собственным наименований соседних этнокультур. В это время появляется большое количество монографий, научных сборников, материалов, обеспечивающих симпозиумы и конференции, касающиеся ономастики международного и национального масштаба.

В работе мы выяснили, что псевдонимами могут быть существующие лексемы или вновь. Выделили и описали основные виды псевдонимов, которые преобладают в украинском научных разработках, такие как фиктоним, криптоним, титулоним, псевдогеним, фразеоним. Описали главные способы создания псевдонимов (сюда, кроме деривационных способов и субстантивации следует отнести и проксонимы, матроны, нейтроны, инкогнитонимы, астронимы, стигмонимы, инициалы, используемых скорее как отметки, а не как слова) и обозначили их основной характер относительно сферы бытования (писательские, позывные, никнеймы, политические, криминальные).

Ключевые слова: псевдоним, антропоним, ономастика, никнейм, Никон, фиктоним, криптоним, титулоним, псевдогеним, фразеоним тому подобное.

Klochko T.V. From the history of studying Ukrainian aliases

The article examines the importance of pseudonyms as objects of scientific study, analyzes the main scientific works of Ukraine devoted to this topic, and describes the main types and peculiarities of pseudonyms as anthroponymic terms, which were distinguished within the framework of previously conducted research.

The work contains basic information about anthroponomy as a science that studies altogether and pseudonyms. Personal names are formed in the speech system of different countries by different social strata at certain stages and taking into account different backgrounds, while employing a variety of linguistic means. This scientific sphere acquires the character of active development in Soviet times due to the growing interest in the proper names of neighboring ethnic cultures. At this time there is a large number of monographs, scientific collections, materials providing symposia and conferences concerning onomastics of international and national scale.

In the work we found that pseudonyms can be existing tokens or newly created ones. Selected and described the main types of pseudonyms that

prevail in Ukrainian scientific developments, such as fictones, kryptonim, tytlonim, psevdoginym, phraseonyms. Described the main ways of generating pseudonyms (here, besides derivational methods and substantiation, proxoons, matroni, neutrons, incognito fonts, astronomers, stigmons, initials used more quickly as labels, and not as words) should be included and have defined their basic character as regards the sphere of existence (writer, calligraphy, nicine, political, criminal). It is proved that the controversial nature still has questions related to the classification of anthroponyms, with their inexhaustibility and poorly studied, despite the popularity of such phenomena as niconi or callus. Additional research also requires sports pseudonyms. Consequently, multi-dimensional research on this subject is of a promising nature within the science of anthroponymy, which will enable, with its further analysis, to create a complete picture of Ukrainian onomastics as a national name.

Key words: pseudonym, anthroponym, onomastics, nickname, niconym, fictionum, kryptonium, tytlonim, pseudogynym, phraseology, etc.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2019 р.

Стаття прийнята до друку 26.03.2019 р.

Рецензент – к.філ.н, ст.викл. Вінницького
національного технічного університету,
Ю.В. Поздрань